

УДК 340.12: [[342.72/.73:316.3]+342.56]
DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.20>

КОМУНІКАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й СУДОВОЇ ВЛАДИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Удовика Л.,
доктор юридичних наук, професор,
Запорізький національний університет
ORCID: 0000-0001-9260-4474

Черповицька І.,
аспірантка кафедри історії і теорії держави та права
Запорізького національного університету
ORCID: 0000-0003-3036-5011

Удовика Л., Черповицька І. Комунікація громадянського суспільства й судової влади: методологічні підходи дослідження.

У статті здійснюється обґрунтування філософсько-світоглядних підходів у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади, таких як : цивілізаційний, діалектичний, аксіологічний, антропологічний, комунікативний, у межах яких осмислення комунікації громадянського суспільства й судової влади здійснюється у безпосередньому зв'язку з цивілізаційною приналежністю країни, її культурою, людиною, її сутністю, потребами, цінностями та іманентно пов'язано з конструктивно-ціннісною, інтерпретаторською та критичною функціями. Доведено, що відображенням філософсько-світоглядного підходу у праві є певний тип праворозуміння, який спрямовує на тлумачення функціонування громадянського суспільства як сфери культури та реалізації потреб людини, важливого критерію цивілізаційного розвитку, а діяльність судової влади у нерозривному зв'язку з правосуддям, справедливістю, правами людини. Цивілізаційний підхід дозволяє враховувати різноманіття культур, їх самобутність і унікальність, які впливають на зміст і особливості комунікації громадянського суспільства й судової влади; діалектичний підхід спрямовує на дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади крізь призму законів і категорій діалектики (таких, як: закон єдності й боротьби протилежностей, категорій: «сутність і явище», «зміст і форма», «можливість і дійсність» та ін.); аксіологічний і антропологічний підходи закладають підґрунтя для розуміння природи, змісту, ролі й значення комунікації для людини, її цінності та співвідношенням з іншими цінностями та сутнісними елементами життєдіяльності людини, без яких її існування та розвиток є неможливими; комунікативний, який спрямовує на взаємне визнання суб'єктів, які здійснюють правову комунікацію і в ході подібного визнання конституують правовий статус один одного. Наголошується, що обґрунтовані світоглядно-методологічні підходи не є вичерпними і поряд із ними методологія дослідження охоплює предметно обумовлені загальнонаукові, конкретно-наукові підходи, методи і засоби пізнання, які у своїй сукупності та взаємодоповнюваності забезпечують комплексний загальнотеоретичний характер дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні, що й стане предметом подальшого дослідження.

Ключові слова: громадянське суспільство, судова влада, комунікація, праворозуміння, філософсько-світоглядні підходи.

Udovyka L., Cherpovyt'ska I. Communication of civil society and the judiciary: methodological research approaches.

The article substantiates philosophical and worldview approaches in the study of communication between civil society and the judiciary, such as: civilizational, dialectical, axiological, anthropological, communicative, within which the understanding of communication between civil society and the judiciary is carried out in direct connection with the civilizational affiliation of the country, its culture,

a person, his essence, needs, values and immanently connected with constructive-value, interpretive and critical functions. It is proved that a certain type of legal understanding is a reflection of the philosophical and worldview approach in law, which leads to the interpretation of the functioning of civil society as a sphere of culture and realization of human needs, an important criterion of civilizational development, and the activity of the judiciary is inextricably linked with justice, fairness, and human rights. The civilizational approach allows us to take into account the diversity of cultures, their originality and uniqueness, which affect the content and features of communication between civil society and the judiciary; the dialectical approach aims to study the communication of civil society and the judiciary through the prism of the laws and categories of dialectics (such as: the law of unity and struggle of opposites, categories: «essence and phenomenon», «content and form», «possibility and reality», etc.); the axiological and anthropological approaches lay the foundation for understanding the nature, content, role and meaning of communication for a person, its value and correlation with other values and essential elements of human life, without which its existence and development are impossible; the communicative approach, which aims at mutual recognition of subjects who carry out legal communication and in the course of such recognition constitute the legal status of each other. It is emphasized that the substantiated worldview and methodological approaches are not exhaustive and, along with them, the research methodology includes subject-specific general scientific, specific scientific approaches, methods and means of cognition, which in their totality and complementarity provide a comprehensive general theoretical nature of the study of the communication of civil society and the judiciary in Ukraine, which will become the subject of further research.

Key words: civil society, judiciary, communication, legal understanding, philosophical and worldview approaches.

Актуальність дослідження. Однією з важливих ознак правової держави є судова влада, яка здатна виступити незалежним і безстороннім посередником між різними суб'єктами політичної системи і суспільства, забезпечити досягнення компромісу у відстоюванні різновекторних інтересів, а отже, гарантувати дотримання і реалізацію основних прав і свобод людини і громадянина. Належне функціонування судової гілки влади не тільки характеризує рівень демократії, а й виступає маркером життєздатності держави, її спроможності реально позитивно впливати на суспільні відносини.

Основною передумовою та одночасно фактором формування судової системи є наявність громадянського суспільства. Громадянське суспільство і незалежний, самостійний, безсторонній суд є взаємодетермінованими, необхідними системними компонентами правової держави, поступальний розвиток яких без удосконалення один одного неможливий. Розвинене і активне громадянське суспільство виступає запорукою збереження і укріплення конституційно-правових принципів організації і діяльності органів судової влади, служить гарантом ефективного судового захисту інтересів суспільства і окремих індивідів від зловживань з боку будь-яких суб'єктів правової системи, в т.ч. держави, і забезпечення правопорядку.

Постановка проблеми. Важливу роль у розумінні змісту й особливостей комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні, а відтак і обґрунтування напрямів її оптимізації, відіграє методологія дослідження, яка є предметно обумовленою. Загальнотеоретична спрямованість дослідження передбачає комплексний підхід до методології дослідження. Першочерговим у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади є визначення домінуючого типу праворозуміння та світоглядно-методологічних підходів, оскільки саме вони закладають підґрунтя як для обґрунтування загальнонаукових і спеціально наукових методів і засобів пізнання, так і для тлумачення змісту, ролі й значення комунікації громадянського суспільства й судової влади.

Підтвердженням зазначеного є сучасні реалії політичного й правового розвитку країн, які переконливо свідчать, що саме цивілізаційні відмінності, особливості світогляду, цінностей, культури, правової ідеології (які власне і формують світоглядно-методологічні підходи) закладають спільне і відмінне як між країнами та їх правовими системами, так між різними моделями комунікації громадянського суспільства й судової влади, змісті й обсязі такої комунікації.

Стан опрацювання проблеми. Аналіз наукових джерел свідчить, що впродовж останнього десятиліття проблематика функціонування громадянського суспільства й судової влади в Україні та їх взаємодії привертає увагу відомих українських та зарубіжних учених, насамперед таких, як:

В. Городовенко, С. Головатий, А. Демічев, С. Іваницький, П. Каблак, Л. Карназова, В. Кравчук, І. Марочкін, І. Назаров, В. Олійник, Ю. Потапов, С. Прилуцький, Я. Романюк, С. Шевчук та інші. Крім того, окремі аспекти взаємодії громадянського суспільства і судової влади у зарубіжних країнах знайшли відображення у наукових працях таких вчених, як В. Безчасний, С. Бхатачар'я, М. Веліконья, П. Вінк, І. Гриценко, А. Йованович, Н. Йованович, Г. Єфремова, Р. Мак Грегор, О. Овсяннікова, Н. Торхова, П. Фернандо, М. Хельман та інші. Водночас, попри підвищення дослідницького інтересу до функціонування громадянського суспільства й судової влади, проблематика методології дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади залишається недостатньо дослідженою, а обґрунтування філософсько-світоглядних методів дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади залишається поза увагою дослідників.

Саме тому **метою роботи** є обґрунтування світоглядно-методологічних підходів у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналіз джерел свідчить, що у сучасній юридичній науці існують численні дефініції поняття «методологія» як системи взаємопов'язаних підходів, принципів, методів, засобів пізнання процесів і явищ. При цьому слушними є міркування вчених про важливість розмежування методології правознавства та методології права на підґрунті уявлення про правознавство як науку з характерними особливими методами пізнання та про право як систему правового регулювання. Так М. Кельман під методологією правознавства пропонує розуміти «систему принципів та способів організації теоретико-пізнавальної діяльності у сфері дослідження державно-правової дійсності» [1, с. 35], чи «вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним державно-правових явищ» [1, с. 42]. Поділяючи в цілому міркування вченого про методологію правознавства слід зауважити, що в методології будь-якої науки загалом, юридичної науки зокрема, чільне місце посідають методологічні підходи, які власне й визначають вибір відповідних методів і засобів пізнання. Йдеться про філософсько-світоглядні підходи, такі як: матеріалістичний та ідеалістичний, діалектичний і метафізичний, синергетичний, аксіологічний, антропологічний та ін. Визначальна роль філософсько-світоглядних підходів зумовлена, насамперед, тим, що осмислення процесів і явищ здійснюється у безпосередньому зв'язку з людиною, її сутністю, потребами, цінностями. Філософсько-світоглядні підходи іманентно пов'язані з конструктивно-ціннісною, інтерпретаторською та критичною функціями. Крім того, світоглядно-методологічні підходи у дослідженні державних і правових процесів і явищ безпосередньо пов'язані з певним типом праворозуміння.

При цьому, на методологію дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади впливає кілька чинників, серед яких чільне місце посідає його комплексний характер, взаємна пов'язаність із суміжними категоріями. Правова комунікація загалом, та комунікація громадянського суспільства й судової влади зокрема є багатоаспектною, інтегративною категорією, яка охоплює політичні, соціальні, правові, психологічні, етичні, культурні складники. Методологія загальнотеоретичного правового дослідження визначається предметом науки – виявленням загальних закономірностей становлення, розвитку, функціонування і вдосконалення комунікативних зв'язків громадянського суспільства й судової влади; необхідності забезпечення обґрунтованості результатів дослідження і можливостей використання його висновків і пропозицій як у теорії держави та права, так і в галузевих юридичних науках та юридичній практиці. Крім того, на методологію дослідження впливає міждисциплінарний характер феномену комунікації, який є предметом розгляду не тільки юридичних, а й низки соціогуманітарних наук (філософії, соціології, психології, культурології, антропології).

Ураховуючи зазначене методологію дослідження теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади складає система предметно зумовлених філософсько-світоглядних, загальнонаукових і конкретно-наукових підходів, методів і засобів пізнання, які у своїй сукупності та взаємодоповнюваності забезпечують комплексний загальнотеоретичний характер дослідження. Разом з тим, слід наголосити, що методологія не зводиться до математичної суми певних методів, способів і прийомів пізнання, а є цілісним, внутрішньо узгодженим «апаратом» пізнання політико-юридичних реалій [2, с. 37].

Початковим у методології дослідження правових явищ і процесів є певний тип праворозуміння, як «обумовлений світоглядною позицією суб'єкта, який його пізнає, образ права, що відображає найбільш суттєві відповідно до цієї позиції ознаки права» [3, с. 33], який власне і спрямовує на вибір відповідних методологічних підходів і методів. Як відомо, у сучасній юридичній науці

панує плюралізм праворозуміння, і як слушно наголошує М. Козюбра, «у праві, очевидно, завжди будуть залишатися аспекти, сторони, сфери буття, які з тих чи інших причин знаходитимуться за межами цієї типології; розвиток міжнародних інтеграційних процесів неминуче призведе до виникнення нових наукових напрямів, що впливатимуть на праворозуміння» [3, с. 33].

В узагальненому вигляді вчені виокремлюють такі типи праворозуміння, як: матеріалістичний та ідеалістичний; європейський (християнський), мусульманський (ісламський), індо-буддистський, китайсько-конфуціанський, японський; колективістський та індивідуалістський; природно-правовий і позитивно-правовий; феноменологічний, герменевтичний, антропологічний, психологічний, синергетичний, комунікативний та ін. Наведена типологія праворозуміння не є вичерпною і відображає розмаїття пануючих у юридичній науці теорій, шкіл, наукових напрямів. Не вдаючись у характеристики зазначених вище типів, що є предметом окремого наукового дослідження, відзначимо, що у контексті предмету дослідження домінуючим є природно-правовий тип праворозуміння. Водночас, наукову цінність та евристичний потенціал мають і позитивно-правовий та соціологічний типи праворозуміння, кожний з яких має свої переваги й вразливі аспекти.

Природно-правовий тип праворозуміння (представлений поглядами Сократа, Платона, Аристотеля, Г. Гроція, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Р. Алексі та ін.), який ґрунтується на положеннях доктрини природного права, закладених моральних і ціннісних засадах (насамперед, таких як справедливість, рівність, свобода), обумовлених природою людини та незалежними від держави, спрямовує дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади крізь призму природних, невідчужуваних прав людини, які належать їй від природи. Згідно з концептуальними підходами природно-правової доктрини діяльність судової влади тісно пов'язана з правосуддям, справедливістю, рівністю, свободою. У свою чергу, комунікація громадянського суспільства й судової влади обумовлена реалізацією прав людини, насамперед таких, як: право на судовий захист, право на доступ до публічної інформації, право брати участь в управлінні державними справами та ін., а зміст комунікації визначається нормами права, які закріплюють справедливість, рівність, свободу.

Наукова доцільність звернення до позитивно-правового типу праворозуміння (представлений у поглядах Дж. Остіна, К. Бергбома, Г. Харта, Г. Кельзена та ін.) зумовлена тим, що він акцентує увагу на нормативності права, без якої неможливі правова визначеність, правова передбачуваність, чіткість, логічність права, які знаходяться в основі правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади. У розумінні правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади важливу роль відіграє і розуміння систематизації, класифікації нормативних актів, які визначають зміст, обсяг комунікації громадянського суспільства й судової влади, підстави етичної та юридичної відповідальності суб'єктів комунікації, які ґрунтуються на положеннях і висновках позитивно-правового праворозуміння.

Важливість звернення до соціологічного праворозуміння (представленого такими вченими, як Л. Дюгі, Є. Ерліх, Р. Паунд, К. Ллевелін та ін.) в дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади зумовлена, насамперед, тим, що його прихильники обстоювали першочерговість «живого права», тобто реальних суспільних відносин, у тому числі відносин, що складаються в процесі комунікації громадянського суспільства й судової влади та наголошували на важливості динамічного, конкретного функціонування права. Ґрунтуючись на положеннях соціологічного праворозуміння комунікація громадянського суспільства й судової влади відображає «життя права», його глибинне коріння; суспільство й судова влада є взаємопов'язаними явищами; комунікація громадянського суспільства й судової влади відображає прагнення суспільства до соціального впливу й досягнення соціальної рівноваги. На особливу увагу заслуговує обґрунтоване в межах соціологічного праворозуміння положення щодо «підвищення ролі суду не тільки, і навіть не стільки як «вуст закону», а й як інструменту правотворення» [3, с. 37].

В осмисленні та обґрунтуванні типу праворозуміння в контексті предмету дослідження до уваги необхідно взяти те, що в юридичній науці з кінця ХХ ст. почав формуватися новий тип наукового світогляду загалом і правового зокрема, який прагне до інтеграції певних концепцій і методологічних підходів. У концептуальному аспекті це виявилось у формуванні певних інтегральних концепцій праворозуміння, а в методологічному аспекті – у трансформації існуючих та появи нового підходу до обґрунтування права – інтерсуб'єктивного. Так, поряд із природно-правовим і позитивно-правовим типами праворозуміння, набувають поширення й інші концепції праворозуміння, у межах яких увага акцентується на певних аспектах права, а саме: 1) правовий

об'єктивізм – на соціальній зумовленості права, його вкоріненості в житті; 2) правовий суб'єктивізм, або класичні концепції природного права, – на ідеально-моральній стороні права, на ідеї права, що розкривається у свідомості суб'єкта; 3) правова інтерсуб'єктивність, або некласичні концепції природного права, – на тій смисловій стороні права, яка виявляється в процесі взаємодії суб'єктів, їхній комунікації та інтерпретації позиції іншого [4, с. 36]. Зазначене свідчить про перманентний процес осмислення права, його природи, сутності, змісту, ролі й значення в житті людини, суспільства, держави та наукову доцільність їх використання у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади.

Таким чином, визначальну роль у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади відіграє природний тип праворозуміння. Водночас, урахувавши дуальність права, яка втілюється у поєднанні ідеального й реального, синтезі абстрактного й конкретного, теоретичного й практичного, раціонального й ірраціонального у праві у дослідженні окремих аспектів комунікації доцільним є використання положень позитивного і соціологічного типів праворозуміння.

Поряд із типом праворозуміння, важливу роль у методології дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади відіграють філософсько-світоглядні підходи, які визначають загальну стратегію і спрямованість дослідження, зумовлюють його комплексний характер, накопичення, відбір і аналіз фактів, детермінують оціночну інтерпретацію результатів дослідження. У дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади визначальну роль відіграють цивілізаційний, діалектичний, аксіологічний, антропологічний та комунікативний підходи.

Цивілізаційний підхід представлений такими вченими, як Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон, М. Данилевський, О. Шпенглер, А.Дж. Тойнбі та ін. У його основі знаходяться ідеї циклічності, локальності та самотності цивілізацій, яка впливає на функціонування суспільних і державних інститутів. Так, наприклад, С. Хантінгтон розглядає цивілізацію як найвище культурне об'єднання, яке охоплює людей із власною культурною самотністю. На його думку, цивілізацію визначають як загальні об'єктивні елементи (мова, історія, релігія, звичаї, соціальні інститути), «суть, зерно кожної культури полягає у мові, релігії, цінностях, звичаях та традиціях» так і суб'єктивна самоідентифікація людей. За такого підходу прогнозується, що цивілізаційна ідентичність і цивілізаційні відмінності в майбутньому будуть відігравати все більшу роль та спричинять найбільш значні суспільні конфлікти. На його думку у світі, що народжується, основним джерелом конфліктів буде вже не ідеологія і не економіка. Найбільш важливі кордони, що розділяють людство, і переважні джерела конфліктів будуть визначатися культурою. Нація-держави залишаться головною дійовою особою в міжнародних справах, але найбільш значущі конфлікти глобальної політики будуть розгортатися між націями і групами, що належать до різних цивілізацій. Зіткнення цивілізацій стане домінуючим чинником світової політики. Лінії розлому між цивілізаціями – це і є лінії майбутніх фронтів [5]. В узагальненому вигляді, згідно цивілізаційного підходу, всесвітньо-історичний процес є цілісним, об'єктивно зумовленим, поступовим розвитком різних унікальних цивілізацій, які проходять у своєму існуванні декілька стадій та створюють унікальні за змістом і формою моделі соціальної організації. Кожна стадія характеризується своїми особливостями та відмінностями, і водночас спільними рисами, характерними для всіх сфер суспільно-історичного буття.

Наукова доцільність використання цивілізаційного підходу зумовлена його комплексним характером, універсальністю і гнучкістю, яка дозволяє враховувати різноманіття світу, багатоаспектність його розвитку, самотність і унікальність окремих культур, які впливають на зміст і особливості комунікації громадянського суспільства й судової влади. З позицій даного підходу правова комунікація, в т.ч. у судовій владі, має свою специфіку в кожному конкретному суспільстві, ґрунтується на духовних і культурних особливостях, менталітеті; іманентно пов'язана з особливостями правової культури, правової свідомості, правового менталітету конкретного соціуму.

При дослідженні теоретико-правових засад комунікації судової влади із суспільством визначальним стало використання основних положень діалектики як системи, підходу й методу, а також принципів, законів і категорій діалектики. У філософії діалектичне протиріччя тлумачиться як взаємодія протилежностей, сторін і тенденцій предмету чи явища, які виключають один одного, і перебувають у внутрішній єдності та взаємопроникненні, виступають джерелом саморозвитку та розвитку. Ґрунтуючись на законі єдності і боротьби протилежностей, комунікація судової влади та її відсутність виступає фундаментальною протилежністю, яка впливає на судову владу,

спонукає її до розвитку в напрямі забезпечення ефективного, справедливого та неупередженого правосуддя. Більше того, зважаючи на те, що згідно із фундаментальним законом заперечення заперечення (діалектичного синтезу), який визначає, що в процесі прогресивного розвитку кожний шабель є результатом подвійного заперечення – зняття, синтезу попередніх шаблів і, як наслідок, відтворює на більш високій основі характерні риси, структуру вихідного шабля розвитку, можна стверджувати, що комунікація судової влади із суспільством відображає рівень взаємодії на попередньому шаблі (етапі) суспільного розвитку та закладає її підґрунтя на подальших шаблях (етапах).

Особливе значення у контексті предмету дослідження має закон взаємного переходу кількісних і якісних змін, який відображає таку взаємозалежність характеристик матеріальної системи, при якій кількісні зміни на певному етапі приводять до якісних, а нова якість породжує нові можливості й інтервали кількісних змін. Ефективна та адекватна існуючим реаліям суспільного розвитку комунікація громадянського суспільства й судової влади забезпечує використання судового захисту порушених прав як окремою особою, так і спільнотами осіб, належне виконання рішень судів, обумовлює високий рівень довіри до судової та державної влади у цілому, їх авторитет і повагу. Крім того, належний рівень комунікації має і опосередкований економічний ефект, оскільки сприяє спрощенню судових процедур і, відповідно, скороченню витрат на забезпечення судової діяльності.

Поряд із законами діалектики, теоретико-правове дослідження комунікації судової влади ґрунтується на використанні таких категорій діалектики, як «сутність і явище», «зміст і форма», «можливість і дійсність», «ймовірність», «закономірність», «абстрактне» й «конкретне», «причина і наслідок» тощо. Використання зазначених категорій уможливує комплексний аналіз комунікації громадянського суспільства і судової влади та формулювання на цій основі правових засад її формування.

Під сутністю у філософії розуміють головне, основне, визначальне в змісті системи, закладене в предметі підґрунтя усіх змін, які відбуваються з ним при взаємодії з іншими предметами. У найзагальнішому вигляді категорія сутності слугує для виокремлення в системі таких її властивостей і відносин, які зумовлюють інші властивості й відносини. Натомість явище виражає лише одну зі сторін сутності, а не збігається з нею. У свою чергу, сутність ніколи повністю не збігається зі своїм явищем, ні взятим окремо, ні в сукупності, оскільки у структурі явища, крім необхідного, загального й суттєвого, є також низка випадкових, індивідуальних, часових моментів. Розглядаючи співвідношення сутності та явища можна стверджувати, що явище є більш обширним, має більше властивостей, ніж сутність, але за глибиною є меншим. Сутність відображає глибину явища. З огляду на зазначене, сутність комунікації громадянського суспільства і судової влади розкривається у багатьох явищах, зокрема, довірі і повазі до судової влади та судової системи, а також до судів і суддів; гласності та відкритості судового процесу; інформаційній взаємодії та обміну. Лише у своїй сукупності та взаємодоповнюваності ці явища розкривають зміст комунікації судової влади. Саме тому всі ці явища необхідно враховувати в процесі встановлення та вдосконалення комунікації судової влади із громадянським суспільством.

Важливим у дослідженні комунікації судової влади є також використання категорій «зміст» і «форма». Під змістом традиційно розуміють усе, що міститься в системі, при цьому сюди входять не лише елементи, а й відносини, зв'язки, процеси, тенденції розвитку. Натомість формою виступає спосіб зовнішнього вираження змісту, його проекція на навколишнє середовище, зовнішня конфігурація відповідної системи. Крім того, поняття форми характеризує також особливості внутрішньої організації, спосіб зв'язків елементів всередині самої системи. За своєю суттю форма є змістовною, а зміст – оформленим. Зазначені вище методологічно вагомі положення щодо змісту й форми є вкрай важливими для дослідження змісту і проявів комунікації судової влади, її встановлення і належного функціонування.

Суттєвим у дослідженні стало звернення до категорій «загальне», «особливе», «дійсність», «можливість», «ймовірність». У розумінні категорій цих категорій до уваги необхідно взяти міркування Гегеля, на думку якого «У громадянському суспільстві загальність виступає тільки необхідністю: відносно потреб лише право як таке постійне. ... загальне яке спочатку виступає тільки правом, має розширитись на всю царину особливості. Справедливість – це щось велике у громадянському суспільстві: хороші закони дають державі квітнути» [6, с. 199]. На думку Гегеля, дійсністю є безпосередня єдність сутності та існування. У широкому сенсі дійсність тлумачиться

як весь об'єктивно існуючий світ, об'єктивна реальність у всій її конкретності, вся сукупність наявно існуючих явищ, узятих у єдності з їх сутністю. Натомість можливість розглядають як стан, коли наявною є одна сукупність детермінант, але немає інших їх частин. Можливістю є також те, тенденції виникнення і розвитку чого уже існують у дійсності, але не є достатніми. У співвідношенні цих категорій дійсність виступає актуальним буттям, а можливість – потенційним. Перехід дійсності в можливість визначається ймовірністю як кількісною мірою можливості, яка характеризує ті межі, у яких існує можливість; саме вона визначає ступінь наближеності переходу можливості до дійсності. Необхідність використання категорій «дійсність» і «можливість» зумовлена також і тим, що ці категорії відображають, з одного боку, діалектичну концепцію розвитку, а з іншого – принцип детермінізму.

Грунтуючись на категоріях дійсності та можливості, комунікацію громадянського суспільства й судової влади можна охарактеризувати як такий наявний («дійсний») стан, який, завдяки наявності певних чинників, може змінитися, досягти нових можливостей, більш високого рівня й стати новою дійсністю. Для переходу «дійсної» комунікації судової влади до «можливої» визначальними є наявність сукупності чинників, які роблять такий перехід реальним. Саме тому використання категорій «можливість і дійсність» важливо для обґрунтування перспектив оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади.

Важливу роль у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади відіграють категорії «абстрактне» і «конкретне». Поділяємо поширену в науці думку, що абстрактне є суб'єктивним відображенням дійсного, яке було ізольовано, відірвано від процесу його реального руху. Будучи суб'єктивним у цій своїй якості, абстрактне разом з тим є об'єктивним, оскільки виступає як момент, ланцюг цього руху, а юридична абстракція стає логічною основою конкретного, своєрідним вузловим пунктом, у якому об'єднуються у суворій логічній системі загальні, найбільш характерні, суттєві, головні ознаки й специфічні особливості правових явищ і процесів. Конкретне ж як безпосередня давність, «єдність у багатоманітті», як реально існуюче дається в безпосередньому сприйнятті. Кожне конкретне правове явище чи процес постійно змінюється, набуває нових рис, ознак, властивостей. Пізнання правових явищ розпочинається з конкретного. Сходження від конкретного до абстрактного виявляє спільність відповідних правових явищ у «чистому» вигляді, без урахування своєрідності кожного окремого правового явища. Через певний проміжок часу мислення знову повертається до тих конкретних явищ, які в своєму розвитку зазнали змін і, в силу цього, уже можуть не відповідати їх первинному узагальненню в правових абстракціях. Звернення від абстрактного до конкретного в правовому дослідженні дозволяє показати конкретні правові явища й процеси в дійсності, об'єктивності, у всій повноті та багатоманітності. Кінцевим циклом пізнання є постійний перехід конкретного в абстрактне, і навпаки – абстрактного в конкретне. Дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади є постійним рухом від конкретних проявів комунікації до загального поняття, і навпаки – від абстрактного теоретичного поняття «комунікація судової влади» до його конкретних проявів і форм. Лише завдяки такому руху стає можливим розуміння сутності комунікації судової влади як явища, що постійно змінюється, трансформується, набуває нових рис і проявів.

Поряд із цивілізаційним і діалектичними підходами, важливу роль у визначенні сутності та значення комунікації судової влади і суспільства відіграє аксіологічний підхід, який визначає загальну стратегію дослідження, що полягає у сприйнятті права крізь призму його зв'язку і відповідності необхідним цінностям, які, в свою чергу, виступають основою права і забезпечуються ним [7, с. 12]. Аксіологічний підхід є узагальнюючим, інтегрувальним та імпліцитно наявним в інших дослідницьких методах і практиках, виступає фундаментальною базою для їх розробки та практичної реалізації. Як слушно наголошує М. Орзіх, його ціннісна характеристика доповнює сутнісно-змістовну характеристику обґрунтуванням значущості, корисності, придатності, «утилітарності» права. Вона забезпечує можливість інструментальної оцінки правових явищ, встановлення критеріїв оцінки і на цій основі визначення ефективності права, розмежування корисності й ефективності правових норм» [8, с. 84].

Слід зауважити, що право за своєю суттю завжди є зовнішнім виразом панівних у суспільстві та державі, побудованих на його основі, цінностей, які за допомогою нього знаходять нормативне закріплення та захист. Право, що ігнорує загальноприйняті морально-етичні норми та принципи, не тільки не здатне ефективно регулювати суспільні відносини, а й у кінцевому підсумку має наслідком деформацію правосвідомості та деградацію суспільного устрою в цілому.

Аксіологічний підхід нерозривно пов'язаний із оцінкою, яка в його контексті визначається як порівняння, визначення відповідності явища, процесу певним цінностям. У свою чергу, оцінка визначає практику в її широкому розумінні, яка опосередковується через потреби, інтереси, цілі людини. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що критерієм оцінки правової діяльності є її спрямованість на захист правопорядку, а також невідчужуваних та невід'ємних прав людини. При цьому ціннісний порядок упорядкований таким чином, що нижчі цінності визнаються в рамках тієї чи тієї культури тимчасовими, плінними, «допоміжними» щодо вищих, які наближаються до «вічних» цінностей за своїм значенням. Як зазначає В. Завальнюк: «Етнічна правова культура і правова свідомість кожного народу, нації в аксіологічному вимірі є особливим чином вираженою ієрархією правових цінностей» [9, с. 86].

Наукова доцільність використання аксіологічного підходу зумовлена, насамперед, тим, що саме у втраті моральних орієнтирів кореняться головні загрози для правового регулювання суспільних відносин та правового захисту на всіх рівнях (особистості, суспільства, держави), і насамперед судового захисту як головного з наявних в арсеналі державно-правових засобів та найбільш ефективного зі всіх вироблених світовою практикою способів охорони права і свободи людини і громадянина, законних інтересів суспільства та держави. Справедливе й неупереджене правосуддя можливе лише за умови утвердження моральних імперативів як важливого першоджерела правотворення. Йдеться не про ототожнення чи поглинання правовими імперативами моральних, а в сенсі їх органічного зв'язку. Окрім того, використання аксіологічного підходу у дослідженні комунікації судової влади і суспільства спричинене й тим, що він уможливило виокремлення інструментальної, власної та соціальної цінності комунікації як соціально-правового явища.

У межах пропонованого дослідження комунікації судової влади і суспільства аксіологічний підхід тісно пов'язаний із антропологічним підходом, оскільки важливим складником процесу комунікації є сприйняття іншої людини (суб'єкта комунікації) як особистості, яка здатна на розуміння та взаємодію, адже за відомим висловлюванням засновника сучасної філософської антропології М. Шелера, всяке предметне буття як внутрішнього, так і зовнішнього світу потрібно спочатку співвіднести з людиною. Усі форми буття залежать від буття людини. Весь предметний світ і способи його буття не є «буттям у собі», а є зустрічними нотатками, «зрізом» цього буття в собі, відповідним загальній духовній і тілесній організації людини», а тому «Для нас основне відношення людини до світової основи полягає в тому, що ця основа безпосередньо осягає і здійснює себе в самій людині, яка як такої і як духовного, і в якості живої істоти є щоразу лише частковий центр духу і пориву «через себе сущого» [10]. У цьому сенсі комунікація є відображенням певного «зрізу» людського буття. На інституційному рівні така взаємодія постає у якості необхідної умови існування людської особистості у сфері права.

У контексті зазначеного дослідження комунікації громадянського суспільства й судової іманентно пов'язане з антропологічним підходом, який постає у якості фундаменту та закладає підґрунтя для розуміння природи, змісту, ролі й значення комунікації для людини, її цінністю та співвідношенням з іншими цінностями та сутнісними елементами життєдіяльності людини, без яких її існування та розвиток є неможливими. На увагу заслуговують міркування Л. Петрової, яка наголошує, що сутність права має метафізичну природу і його можна пізнати лише розкривши філософське його джерело, а воно в природі людської особистості, в її духові, субстанцією якої є свобода... Таким чином, осмислення права як елементу людського буття в його цілісності й граничності, атрибуту людського духу, вказує на підставу більш глибокого розуміння предмета, ніж в позитивно-аналітичній юриспруденції. Під цим кутом зору дослідження проблем права здійснюється в більш первинний і фундаментальний спосіб, а відтак воно є парадигматичним і постає оновленим методологічним обґрунтуванням новітніх концепцій праворозуміння, нормотворення і нормозастосування, новітньої доктрини і практики українського права [11, с. 401-402].

Ураховуючи соціальний характер комунікації та її нерозривний зв'язок з людиною, у контексті предмету дослідження антропологічний підхід означає переміщення кута зору на комунікацію громадянського суспільства й судової крізь призму самої людини (як члена громадянського суспільства, з одного боку та суб'єкта судової влади, з іншого боку), її правової культури, правової свідомості, правового менталітету. Водночас, комунікація громадянського суспільства й судової влади пов'язана як із властивостями й здатностями людини, так і з діяльністю судової влади як соціального інституту, її здатністю оперативної і ефективно взаємодіяти з різними соціальними акторами, вирішувати проблемні питання, які виникають в ході реалізації не тільки судових по-

вноважень, а й функцій суду як соціального інституту, що, в свою чергу, виступає підґрунтям формування довіри і конструктивної взаємної співпраці.

Таким чином, антропологічний підхід спрямований на виявлення закономірностей у комунікації громадянського суспільства й судової влади, які спричинені суперечливою сутністю людини, з певною правовою свідомістю, правовою культурою, з одного боку, так і складною й багатоаспектною природою соціальної комунікації. Антропологічний підхід є значно ширшим, ніж застосування конкретно-антропологічних методів, потребує застосування методологічного потенціалу й інших методів та методологічних підходів, забезпечуючи структурування напрямів дослідження за відповідним колом аспектів та рівнів. Слід зауважити, обґрунтування антропологічного підходу здійснюється, насамперед, у межах правової антропології та юридичної антропології [12]. Як слушно зазначає Ю. Оборотов, за допомогою юридичної антропології розкривається правове різноманіття, цінність традицій, правових менталітетів, убачається фундаментальне значення зв'язку права і моралі, специфіки їх взаємодії в різних правових системах [13, с. 129].

Поряд із антропологічним, важливу роль у дослідженні відіграє комунікативний підхід, обґрунтований у поглядах Ю. Хабермаса і Н. Лумана та ін. Так Ю. Хабермас, запозичивши у Вебера поняття «соціальна дія», надає йому комунікативного тлумачення крізь призму соціокультурного життєвого світу та уважає, що соціальна дія виявляється у слідуванні нормам. Норми, що визначають дії, - це колективні очікування поведінки; останні становлять для інституціоналізованих дій релевантну частину культурних традицій. Традиції являють собою взаємозв'язок символів, який визначає артикульовану соціальною групою в повсякденному мовному спілкуванні картину світу і тим самим рамки можливих комунікацій у цій групі. На його думку «Комунікативна дія відбувається у живій та нормативно забезпеченій мовній грі, в ході якої висловлювання усіх трьох категорій не лише утворюються за правилами, але й є пов'язаними між собою за правилом доповнення та підстановки. Консенсус, що супроводжує діяльність людей, стосується як запропонованого змісту висловлювань, так і думок, намірів; як інтерсуб'єктивно значущих взаємно очікуваних вчинків, що супроводжують наші висловлювання, так і норм. Наївно прийняті в процесі комунікативної дії спільні сенси можна поділити на чотири сфери. А мовна гра відбувається нормально, коли діючий та промовляючий суб'єкт буде свої висловлювання так, що він: а) може інтенціонально повідомляти і відповідно розуміти прагматичний сенс міжособових відносин (які можна вербалізувати у мовних актах); б) може інтенціонально повідомляти і відповідно розуміти значення, сенс об'єктивованих у реченнях змістів висловлювань; в) не ставить під сумнів претензії на значущість тих думок, що перебувають у процесі комунікації; г) може визнавати претензії на значущість кожної норми дії, що виникає залежно від обставин. [14, с. 85-86].

У розумінні комунікативного підходу в праві варто також звернутися до міркувань О. Стовби, який аналізує його особливості, переваги й недоліки. Вчений зауважує, що на думку прихильників комунікативної концепції право існує як таке, що перебуває в постійній динаміці текстурально-інформаційного і енергійно-поведінкового взаємообміну. Правова комунікація розуміється максимально широко, включаючи в себе будь-яку взаємодію людей із приводу права, в ході якої право збувається, «стає». Специфікою подібної взаємодії є взаємне визнання суб'єктів, які здійснюють право і в ході подібного визнання конституують правовий статус один одного. При комунікативному підході право розуміється не як абстрактний припис (воля, наказ, норма), а як феномен, який виникає лише через процедуру погодження та розуміння з «узагальненим Іншим». Це співпогодження слід розуміти як системне узгодження, а не як особисте волевиявлення у всій його довільності. Укоріненість правового буття в Іншому і є основна передумова права. Людина є основним суб'єктом права не сама по собі, а через своє ставлення до іншої людини, тобто спочатку саме як суб'єкт правової комунікації. Таким чином, право існує як процес комунікації. Під комунікацією розуміється взаємодія людей із приводу права [15, с. 514-515]. Отже, правова комунікація – це не просто взаємодія між людьми в рамках юридичних інститутів. Її характерною ознакою є імплікація правових текстів, визнання яких є детермінантою правового статусу комунікації. Водночас, ані правові тексти, ані правові цінності, ані суб'єктивна правосвідомість, ані індивідуальні правові вимоги як розрізнені елементи не утворюють право. Те, що їх об'єднує — це правова комунікація, що виникає як інтерсуб'єктивна реальність, сполучною ланкою якої виступають взаємодіючі суб'єкти [15, с. 515–517]. Підбиваючи підсумки, О. Стовба слушно зауважує, що ігнорування темпорального виміру права не дає йому змоги досягти цілісного осмислення феномену права та його онтологічних засад [15, с. 517]. Поділяємо думку вченого

про те, що комунікативний підхід унеможлиблює цілісне осмислення права та, водночас, він допомагає відповісти на багато запитань, що досі залишалися нерозв'язаними, зокрема існування права, дихотомії позитивного та природного права, питання про механізм правової ідентифікації феноменів. Зазначене спрямовує на використання комунікативного підходу в поєднанні з іншими, зокрема антропологічним, діалектичним, аксіологічним та ін.

Слід зауважити, що у вітчизняній юридичній науці набуває поширення антрополого-комунікативний підхід (парадигми дослідження правових явищ), зокрема у поглядах С. Бобровник, Д. Гудими, Ю. Оборотова, П. Рабіновича та інших. Так, на думку С. Бобровник, значущість і доцільність використання антрополого-комунікативного підходу обумовлена потребою в модернізації трьохвимірної системи соціальних координат «людина – суспільство – держава», необхідністю відходу від етатистських та юснатуралістських уявлень, на зміну яким «має прийти пізнання того, що зазначені суб'єкти є, насамперед, партнерами, які функціонують у людському середовищі і разом вирішують загальні завдання» [16, с. 32]. Комунікативна складова частина є необхідною умовою політичних процесів, правового регулювання, зрештою подолання соціальних конфліктів, досягнення компромісу, функціонування й розвитку громадянського суспільства [17, с. 91-92].

Таким чином, звернення до комунікативного підходу у поєднанні з антропологічним спонукає до визнання комунікативних та антропологічних аспектів у комунікації громадянського суспільства й судової влади. Крім того, їх використання спрямовує на використання методів, прийомів і засобів пізнання, які сформувалися у їх межах, що уможлиблює поєднання елементів індивідуального (суб'єктивного), що відображає антропологічний аспект, і соціального (об'єктивного), що відображає власне сам комунікативний аспект.

Предметна обумовленість використання комунікативно-антропологічного підходу дає підстави сформулювати низку вихідних методологічних положень у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади, а саме: 1) визначити модель динамічної взаємодії суб'єктів громадянського суспільства й судової влади (тобто суб'єктів комунікації), яка ґрунтується на певних загальнообов'язкових, процесуально-процедурних і формалізованих засадах; 2) розкрити характер і зміст взаємозв'язку між суб'єктами, що вступають у комунікацію, які розрізняються за своєю природою, змістом і спрямованістю (громадяни, учасники судових процесів, судді, державні службовці); 3) врахувати множинність суб'єктів комунікації, їх цілі, завдання, потенційно конфліктні відносини між окремими суб'єктами; 4) з'ясувати комунікативні здібності кожного з суб'єктів комунікації, які обумовлені їх цінностями, інтересами, потребами, правами.

Висновки. Важливу роль у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади відіграє методологія дослідження, яка визначається комплексним характером дослідження; міждисциплінарним, багатоаспектним та інтегративним характером комунікації, яка охоплює політичні, соціальні, правові, психологічні, етичні, культурні складники; предметом загальнотеоретичного дослідження – виявленням загальних закономірностей становлення, розвитку, функціонування і вдосконалення комунікативних зв'язків громадянського суспільства й судової влади; необхідністю забезпечення обґрунтованості результатів дослідження і можливостей використання його висновків і пропозицій як у теорії держави та права, так і в галузевих юридичних науках та юридичній практиці.

Ураховуючи зазначене, методологія дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади визначається, насамперед, філософсько-світоглядними підходами, у межах яких осмислення комунікації громадянського суспільства й судової влади здійснюється у безпосередньому зв'язку з цивілізаційною приналежністю країни, її культурою, людиною, її сутністю, потребами, цінностями та іманентно пов'язана з конструктивно-ціннісною, інтерпретаторською та критичною функціями. Відображенням філософсько-світоглядного підходу у праві є певний тип праворозуміння. У дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади домінуючим є природно-правовий тип праворозуміння, який спрямовує на тлумачення функціонування громадянського суспільства як сфери культури та реалізації потреб людини, критерію цивілізаційного розвитку, а діяльність судової влади у нерозривному зв'язку з правосуддям, справедливістю, правами людини. Чільне місце у методології дослідження посідають такі філософсько-світоглядні підходи, як: цивілізаційний, який дозволяє враховувати різноманіття культур, їх самобутність і унікальність, які впливають на зміст і особливості комунікації громадянського суспільства й судової влади; діалектичний, який спрямовує на дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади крізь призму законів і категорій діалектики (таких, як: закон

єдності й боротьби протилежностей, категорій: «сутність і явище», «зміст і форма», «можливість і дійсність», «ймовірність», «причина і наслідок та ін.); аксіологічний і антропологічний, які закладають підґрунтя для розуміння природи, змісту, ролі й значення комунікації для людини, її цінністю та співвідношенням з іншими цінностями та сутнісними елементами життєдіяльності людини, без яких її існування та розвиток є неможливими; комунікативний, який спрямовує на взаємне визнання суб'єктів, які здійснюють правову комунікацію і в ході подібного визнання конституують правовий статус один одного. Обґрунтовані світоглядно-методологічні підходи не є вичерпними і, поряд із ними, методологія дослідження охоплює предметно обумовлені загальнонаукові, конкретно-наукові підходи, методи і засоби пізнання, які у своїй сукупності та взаємодоповнюваності забезпечують комплексний загальнотеоретичний характер дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні, що й стане предметом подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кельман М. (2015). Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.
2. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
3. Загальна теорія права: підручник / За заг. ред.. М.І. Козюбри. Київ: Ваїте, 2026. 392 с.
4. Удовика Л.Г. (2014). Теоретико-правові засади трансформацій правової системи України в умовах глобалізації. Дис. ... д.ю.н., 12.00.01. Київ, 2014. 460 с.
5. Гангтінтон С. Зіткнення цивілізацій та межа світу; пер. Францішек Площанський. *Ї. Число 14*. 1998. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n14texts/hanting.htm>.
6. Гегель Г.В.Ф. (2000). Основи філософії права, або природне право і державознавство; пер. з нім. Р. Осадчука та М. Коптілова. Київ: Юніверс. 2000. 330 с.
7. Фальковський А.О. (2011). Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.12. Одеса, 2011. 19 с.
8. Орзих М.Ф. (2005). Личность и право: монографія. Одеса: Юрид. лит., 2005. 312 с.
9. Завальнюк В.В. (2016). Методологія юридичної антропології: пошуки ефективної дослідницької програми. *Молодий вчений*. 2016. № 8 (35). С. 84–88. URL: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2016/8/19.pdf>.
10. Шелер М. Положення людини в Космосі / Чумаков А.Н. Хрестоматія з філософії. 2015. URL: https://stud.com.ua/42184/filosofiya/hrestomatiya_z_filosofiyi.
11. Петрова Л.В. (1998). Фундаментальні проблеми методології права (філософсько-правовий дискурс). Харків: Право, 1998. С. 401-402.
12. Удовика Л.Г. (2004). Юридична антропологія в системі соціальних наук. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2004. № 2(27). С. 8–17.
13. Оборотов Ю.М. (2000). Герменевтичний метод у правознавстві. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 1. С. 19–21.
14. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс; пер. Л. Ситниченко. Першоджерела комунікативної філософії. Київ: Либідь, 1996. С. 84–90. URL: [efaidnbmnnnibpccajpcglclefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Habermas_Jurgen/Komunikatyvna_dia_i_dyskurs.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Habermas_Jurgen/Komunikatyvna_dia_i_dyskurs.pdf).
15. Стівба О.В. (2014). Феноменолого-комунікативний підхід А.В. Полякова: право «по той бік» класичного праворозуміння. *Філософія права і загальна теорія права*. № 1–2/2014. С. 513–518.
16. Бобровник С.В. (2011). Компромiс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу : монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2011. 384 с.
17. Оніщенко Н.М. (2015). Формування громадянського суспільства: комунікативно-правовий чинник. *Вісник Конституційного Суду України: загальнодержавне періодичне видання*. 2015. № 5. С. 88–96.